

Petar Todorov

Institut za nacionalnu istoriju – Skoplje

todorovpetar@yahoo.com

Socijalistička Jugoslavija u produkciji poslednjih dokumentarnih filmova u Makedoniji

Apstrakt: *Ovaj tekst obrađuje korišćenje medija u nameri širenja novih pogleda na istoriju socijalističke Jugoslavije, tačnije istoriju socijalističke Makedonije. Predmet analize su preko 20 dokumentarnih filmova snimljeni protekle decenije, koje su sa strane desne populističke vlasti bili korišteni kao sredstvo u promovisanju istorijskog revizionizma. U fokusu je pitanje kako se socijalistička Jugoslavija, t.j. socijalistička Makedonija prezentuju u ovim filmovima i glavne poruke koje je naručilac ovih filmova (Vlada Republike Makedonije) hteo postići.*

Ključne reči: *dokumentarni film, Makedonija, Jugoslavija, komunizam, istorijski revizionizam*

Sudeći po broju spomenika na glavnom trgu u Skoplju – *Plošad Makedonija*, kao i po motivima i snažnoj nacionalističkoj ideologiji koja stoji iza projekta *Skopje 2014* i njegovih recidiva, kao što je trg Skenderbega – *Plošad Skenderbeg*, na ulazu u jedan od najvećih i najznačajnijih spomenika osmanlijske kulture na Balkanu – Skopska čaršija, lako se može zaključiti da makedonskim građanima, kako Makedoncima, tako i Albancima istorija puno znači. Često se u javnim prostorima, na ulici, u kafani i u svakodnevnom druženju istorija diskutuje i „analizira“ kao što se to radi kod uspeha ili neuspeha omiljenih sportskih klubova ili nacionalnih reprezentacija. Čini se da se istorija poima kao nacionalni sport, koji svako razume i o kojoj svako ima dovoljno „poznavanja“ da može da je tumači i da je snažno brani od „neprijatelja“ nacije. Takav primer „odbrane“ istorije je nedavni slučaj vezan za potpisivanje ugovora o prijateljstvu i međususedskim odnosima između Makedonije i Bugarske. Ugovor koji ističe spodeljenu istoriju (*entangled past/histoire croisée*) dviju zemalja i naroda predviđa formiranje bilateralnih komisija za istorijska i obrazovna pitanja. Odjedanput istorija je postala najvažnija tema u medijima, a većina istoričara je govorila o „prodaji“ nacionalne istorije. Socijalne mreže su bile pune statusa o „izdaji“ i „prodaji“ istorije, a ljudi su komentarisali prošlost i neprijateljsku ulogu Bugarske u istoriji Makedonije i makedonskog naroda.

Ali, sa druge strane, u većini istraživanja javnog mnjenja istorija i istorijske teme, kao i problemi sa susedima u kojima tumačenje prošlosti zauzima značajno i veoma simboličko mesto, nalaze se na dnu lestvice problema koje muče građane Republike Makedonije. Ekonomija i nezaposlenost su glavni problem makedonskih građana. To ukazuje na jedan vid šizofrene situacije kod makedonskih građana, ali i značaj istorije u politici i njenu zloupotrebu. Čini se da je istorija nametnuta tema koja se koristi za dnevnopolitičke svrhe i političke manipulacije, pre svega jer se ne radi o stručnoj i profesionalnoj istoriji, nego o veoma mitologiziranoj i ispolitiziranoj istoriji, t.j. tumačenju prošlosti. Međutim, višedecenijska uloga, odnosno zloupotreba istorije dovela je do toga da je ona postala jedan od glavnih parametara unutrašnje i spoljne politike, ne samo Makedonije, nego i kod većine drugih država u regionu i šire.

Mitologizacija i politizacija istorije je sastavni deo makedonskog društva još od osnivanja makedonske države 1944. godine. Ipak, proteklih godina u vreme vladanja desno-nacionalističke stranke VMRO-DPMNE (2006-2017) tumačenje prošlosti je bilo izloženo snažnom političkom inženjeringu koji je imao vanjski i unutrašnji cilj. Glavni vanjski cilj je bio dokazati kontinuitet Makedonaca od antike do danas kako bi se međunarodnoj zajednici i svetu „pokazalo“ antičko porijeklo makedonskog naroda i pravo na korištenje imena Makedonija, koje Grčka negira još od 1991. godine. Kontinuitet od antike do danas je bio značajan i za unutrašnje potrebe. Imenom htelo se dokazati antičko porijeklo makedonskog naroda, koje je prema dominantnom narativu bilo skrivano u vreme Jugoslavije na račun slovenskog porijekla. Branioci ove teze ističu da slovensko porijeklo je bilo isticano kao zajednički elemenat u građenju jugoslovenskog identiteta. Pri tome zaboravljaju da je još od sredine 19. veka u građenju makedonskog etno-nacionalnog identiteta u samoj osnovi bila slovenska pripadnost suprotstavljena grčkom identitetu i kulturi. U građenju novog istorijskog narativa, pored antičke istorije i naseljavanja Slavena na Balkanu, kao i selektivno isticanje nekih sasvim nekontekstualiziranih pominjanja antičkih junaka u 19. veku, Jugoslavija i jugoslovensko socijalističko nasljeđe bili su jedan od targeta istorijskog revizionizma u Makedoniji. Uglavnom, cela ova politika trebala je zameniti stari socijalistički istorijski narativ. Pored toga novo tumačenje prošlosti i njegova politička instrumentalizacija služila je i za političku borbu sa neistomišljenicima i političkim protivnicima. Često se moglo čuti kako su politički neistomišljenici izdajice svog naroda i da se sa njima treba obračunati, kao što se to radilo u vreme borbi za stvaranje makedonske nacionalne države, naime

likvidacijama. Donekle, to objašnjava i ulogu historičara i korištenje istorije u političkim govorima u kontekstu događaja 27. aprila 2017, kada je masa ljudi nasilno ušla u parlament i napala poslanike nove većinske parlamentarne grupe, zbog čega je taj datum postao poznat i kao *krvavi četvrtak – kravaviot četvrtok*.

Najbrži i najefikasniji način širenja novog tumačenja prošlosti bio je moguć samo preko korištenja medija. Naime, promena udžbenika nije bila moguća zbog političkih, međuetničkih odnosa, administrativnih razloga, ali i zbog toga što je to proces koji duže traje. Publiciranje novih knjiga nije moglo postići takav efekat kako se to može napraviti preko korištenja medija. Mediji, t.j. filmovi i specijalne emisije posvećene istoriji na kojima su historičari bili česti gosti, kao i produkcija dokumentarnih filmova bili su očito najbolji i najbrži način promovisati novo tumačenje prošlosti. Ali, najbitnije je što korištenje istorije u medijima omogućuje istorijski populizam, impresivnost, mogućnost širenja snažnih emotivnih iskustava i simplificiranost umesto složenosti istorijskih događaja. Na ovo treba dodati i mogućnost koju internet i socijalne mreže daju za lakše spodeljivanje dokumentarnih filmova i dostizanje što većeg broja gledalaca. U tom smislu u protekloj deceniji u Makedoniji je snimljeno preko 100 dokumentarnih filmova u kojima se obrađuje istorija Makedonije od antike do danas. Uglavnom se radi o temama političke istorije. Novac za snimanje dokumentarnih serijala je dolazio iz državnog budžeta, budžeta Makedonske radio-televizije ili nekih državnih agencija, poput Agencije za elektronsku komunikaciju. Dokumentarni serijali su bili podeljeni prema hronološkom pristupu koji je prihvaćen u makedonskoj historiografiji: Makedonija u antici, Makedonija u srednjem veku, Makedonija pod Osmanlijama, makedonsko revolucionarno delo (19. i 20. vek), Narodnooslobodilačka borba itd. U ovoj produkciji bili su snimljeni i dokumentarni filmovi o ličnostima koje su smatrane kao veoma važne za nacionalnu istoriju: Aleksandar Makedonski, Car Samoil, Goce Delčev, Metodija Andonov – Čento, Dragan Bogdanovski i drugi. Posljednje ime je prouzrokovalo puno reakcija, jer se radi o članu makedonske nacionalističke emigracije, uhapšenom i suđenom za vreme socijalizma, kao i jednom od osnivača VMRO-DPMNE-a. Ono što je važno je njegov politički značaj, koji u vreme socijalizma i u 90-im godinama nije bio velik, čak se može reći da nije imao nikakav uticaj na glavne političke i društvene tokove. Ali, njegovo ime je dobro poslužilo kako bi se pokazao socijalistički sistem kao nedemokratski, ideja za makedonsku nezavisnost kao istinska patriotska ideja, a njene pristalice kao žrtve

komunističkih vođa i njihovih nasljednika – političke stranke SDSM. Trebamo dodati i nameru da se minimizira uloga Ljubča Georgievskog, koji je u 90-im bio jedna od glavnih političkih figura u Makedoniji i pretsednik VMRO-DPMNE-a. Pored ovih dokumentaraca snimljeni su i dokumentarni filmovi o istoriji raznih gradova, kao što je bio dokumentarni film „Skoplje produžava...“ – *Skopje prodolžuva...*, čiji cilj je bio opravdati projekat Skopje 2014, i dokumentarni serijal „20 godina makedonske nezavisnosti“ – *20 godini makedonska nezavisnost*. Ako uzmemo u obzir i ove dokumentarne filmove, ukupan broj svih filmova raste na oko 150. Trebamo dodati da postoje, rekao bih, i malo čudne teme koje su obrađene u dokumentarnim filmovima „Samoubistvo u makedonskom revolucionarnom delu“ – *Samoubistvoto vo makedonskoto revolucionerno delo*.

Značaj dokumentarnih filmova može se videti i u njihovoj upotrebi u politici, kao i skandale koji su pratili finansijski aspekt same njihove produkcije. Sadašnji pretsednik vlade pri objavljivanju takozvanih „bombi“ u 2016. godini objavio je jedan snimani razgovor između bivšeg premijera Nikole Gruevskog i ministra transporta i komunikacija Mile Janakievskog u kome se razgovara o načinu isplaćivanja novca za realizaciju dokumentarnih filmova. U odbranu dokumentarnih filmova je stala tada vladajuća stranka VMRO-DPMNE, tvrdeći da je objavljivanjem snimaka Zoran Zaev protiv Makedonije (sic!). Finansijski i politički aspekt dokumentarnih filmova su bili predmet i novinarskih istraživanja rađenih od strane novinarske istraživačke mreže BIRN. Tako saznajemo da je za produkciju dokumentarnih filmova, za samo za tri godine potrošeno 1,8 miliona eura od budžeta javnog servisa Makedonske radio-televizije. Ono što je puno značajnije i sa puno dužim uticajem na razvoj društva je sadržaj tih dokumentarnih filmova koji su dali mogućnost makedonskim gledateljima da nauče, kako se tvrdi u tim filmovima, istoriju koja je bila „skrivanja“ ili tumačena sa komunističkog stajališta, smatranu od strane nekih intelektualaca kao antinacionalno stajalište.

Među „skrivanim“ istorijama bila je i istorija Makedonije u jugoslovenskom periodu, tačnije istorija određenih istorijskih ličnosti i položaj Makedonije u jugoslovenskoj federaciji. Ukupan broj dokumentarnih filmova koji se tiču istorije jugoslovenske Makedonije prelazi nešto iznad dvadeset, ako se uzmu u obzir i dokumentarni filmovi koji se odnose na istoriju Skoplja i projekat *Skopje 2014* i dve od dvadeset epizoda dokumentarnog serijala „20 godina makedonske nezavisnosti“. Dokumentarni filmovi su snimljeni u periodu od 2010. do 2014. godine, a

scenario su napisali historičari koji rade na periodu Narodnooslobodilačke borbe i istorije Jugoslavije. Osim njih, u samim filmovima pojavljuju se i drugi historičari, političari, društveni činioци i svedoci nekih od događaja koji su predmet obrade u filmovima. Najviše epizoda je snimljeno za serijal „Žrtve komunizma“ (7 epizoda) i „Sudbina članova prezidiuma ASNOM-a“ (4 epizoda). Neke teme i poruke se ponavljaju u ovih jedanaest epizoda, što ukazuje na veoma slabu rediteljsku realizaciju i strukturu pri snimanju i odabiranju tema za snimanje filmova. Isto tako, broj epizoda je dosta indikativan i govori koji je bio glavni cilj naručilaca i scenarista dokumentarnih filmova o istoriji Jugoslavije i opšte o istoriji socijalističke Makedonije. Naime, ostale teme iz perioda Jugoslavije su obrađene u jednoj ili maksimum dve epizode. Jedini izuzetak su „Lideri Makedonije u komunizmu“ za koje su producenti predvideli tri epizode. Ostale teme su „Promena imovinsko-vlasničkih odnosa“, „Tito i makedonsko pitanje“, „Sukob KPJ sa inforbiroom i Makedonija“, „Demokratska Federativna / Narodna Republika Makedonija“ i „Makedonija u jugoslovenskoj federaciji“. U ovom tekstu osvrnuo bih se na epizode iz dokumentaraca „Lideri Makedonije u komunizmu“ i „Žrtve komunizma“.

Lideri Makedonije u komunizmu

U tri epizode ovog dokumentarnog filma, koje su hronološki podeljene (1. epizoda 1943-1953, 2. epizoda 1953-1973. i 3. epizoda 1973-1991), pominju se sve značajnije ličnosti iz perioda Narodnooslobodilačkog rata i posleratnog perioda do raspada socijalističke Jugoslavije. Ali, iako naslov sugerše da se radi o filmu o liderima, o ljudima, najveći deo epizoda odnosi se na političku istoriju jugoslovenske Makedonije i teme koje su povezane sa pitanjima smatranima za nacionalno važne. Tako je polovina prve epizode ovog dokumentarnog filma posvećena isključivo karakteru socijalističke Jugoslavije i stvaranju makedonske države, pri čemu je puno važniji položaj Makedonije u federaciji i težnja za većoj samostalnosti, nego analiza samih „lidera“ i njihovih političkih, socio-ekonomskih, kulturoloških stavova, kao i njihove lične istorije i osobine. Istovremeno, u naraciji se pominje i razvoj školstva, kulturnog života, infrastrukture, agrarne reforme i slično, okarakterizirane kao pozitivne u kontekstu izgradnje makedonske države, ali negativne za privredni razvoj. Primetljiva je dramatičnost i emotivno snažna naracija u izjavama historičara koji pričaju o propuštenoj mogućnosti „ujedinjenja Makedonije“ u posleratnim godinama, kao i uklanjanju „promakedonskih“ političara. Tako

gledalac ima priliku da sluša kako je sudbina prvog predsednika makedonske države Metodija Andonov – Čento usko povezana sa sudbinom makedonskog naroda. Pri tom, aludira se na to da je projugoslovenska ideja, koji neki nazivaju i prosrpskom, pobedila promakedonsku ideju, koja je bila „široko prihvaćena kod makedonskog naroda“. „Prosrpstvo“ kao negativna pojava je suptilno korištena i kod Lazara Koliševskog, dugogodišnjeg lidera Saveza komunista Makedonije. Predstavljen kao glavni sprovoditelj „beogradske politike“, scenaristi ne zaboravljaju da pomenu njegov boravak u Srbiji u periodu pre početka Drugog svetskog rata i partijske funkcije koje je on tamo obavljao. Kad bi rezimirali prvu epizodu ovog dokumentarnog filma, to bi se svelo na predstavljanje razloga zbog kojih su prvi komunistički lideri Makedonije uklonjeni sa vlasti ili zatvarani – promakedonski stavovi. Glavna poruka dokumentarnog filma je da je prva faza razvoja makedonske države obeležena sukobom dviju ideja za budućnost Makedonije – projugoslovenske i promakedonske. Lazar Koliševski je pristalica prve, dok Metodija Andonov Čento i ostali članovi preziduma ASNOM-a su bili pristalice druge ideje, t.j. ideje za veću samostalnost Makedonije u okviru jugoslovenske federacije. Isto tako, kroz prezentaciju prve faze razvoja, Makedonija se predstavlja kao „žrtva“ Informbiroa i političkih čistki koje su vladale u periodu 1948 – 1953. Pod definicijom „žrtve“ smatra se odstranjivanje makedonskih nacionalnih političara, ekonomska eksploatacija i ekonomska zapostavljenost u planiranju razvoja industrije.

Slične predstave nalazimo i u drugoj i trećoj epizodi. U fokusu je opet razvoj Makedonije i njena pozicija u jugoslovenskoj federaciji. Na primer, u drugoj epizodi koja traje 50 minuta, prezentacija nekog od „lidera“ i njegovih političko-društvenih pogleda u vreme socijalizma pominju se tek u 22. minuti početkom prezentacije Aleksandra Grličkova i Krsteta Crvenkovskog. Ukratko, druga epizoda se odnosi na sukob između političke grupe čiji je predvodnik predstavljen Krste Crvenkovski sa starim kadrovima čiji je predvodnik bio Lazar Koliševski, definisani i kao „boljševici“. Kao i u prvoj, tako i drugoj epizodi pravi se analogija između promakedonske i projugoslovenske orijentacije, t.j. Grličkov i Crvenkovski kao „promakedonska“ nasuprot Koliševskog i njegovih pristalica kao „projugoslovenska“, a nekad imenovana kao probeogradska orijentacija. U drugoj epizodi možemo sresti i kontradiktorne izjave za koje ne treba isključiti i problem loše i/ili tendenciozne montaže i strukturiranje različitih izjava. Na primer, sa jedne strane govori se da privredni razvoj nije rezultat „lidera“,

nego posvećenosti makedonskog radnika i finansijskih doznaka makedonskih iseljenika, da bi se u produžetku isticao značaj makedonskih lidera u obnovi Skoplja posle zemljotresa 1963. i privrednog razvoja. U trećoj epizodi ova kontradiktornost je još jača. Ali ovog puta i u funkciji kritike političkih čistki u okviru Saveza komunista Makedonije i predstavljanja Jugoslavije kao antimakedonske ideje. Naime, u samom početku epizode se tvrdi da je sa uklanjanjem Krsteta Crvenkovskog i ostalih te vraćanjem Lazara Koliševskog na vlast Makedonija ostala bez intelektualaca, da bi se na kraju epizode isticala uloga makedonskih intelektualaca u promovisanju ideje o nezavisnoj Makedoniji u periodu raspada zajedničke države. U fokusu treće epizode je ekonomska i politička kriza koja je dovela do raspada Jugoslavije pri čemu se opet ističe sukob između „projugoslovenskih“ i „promakedonskih“ političkih ideja i njihovih pristalica, a skoro ništa o samim „liderima“. Što se tiče predstave Jugoslavije u ovoj zaključnoj epizodi, ona je predstavljena kao država u kojoj nije bilo slobode kulture, pokreta i slično. Treća epizoda završava se sa raspadom Jugoslavije i proglašavanjem makedonske nezavisnosti.

Žrtve komunizma

Slično kako i u „Liderima Makedonije u komunizmu“, tako i u 7 epizoda „Žrtava komunizma“ više se govori o makedonskoj nacionalnoj borbi, nego o samim „žrtvama komunizma“. Podela epizoda je napravljena prema hronološkom ali i tematskom pristupu. Većina epizoda se odnosi na događaje iz posleratnog perioda i suđenja ljudima i grupama koji su se zalagali za nezavisnost i „ujedinjenje“ Makedonije. Pri tome „ujedinjenje“ se smatra kao ostvarivanje „nacionalnih ideala“ makedonskog naroda. Tako se pet epizoda odnosi na političke grupe koje su u svom imenu imali naziv VMRO ili su promovisali ideje istorijskog VMRO-a. Kao „žrtve komunizma“ su predstavljeni i ljudi koji su bili komunisti, kao što je Metodija Andonov – Čento i drugi.

Ono što je upadljivo, to je definicija „žrtve komunizma“ i sama definicija komunizma u odnosu na makedonsku nacionalnu ideju. Naime termin „žrtve komunizma“ znači isto što i „suđeni za Makedoniju“, pri čemu su neki od ljudi i događaja za koje je teško odrediti da su „žrtve komunizma“ predstavljeni kao takvi. Recimo, vojničke pobune početkom 1945. protiv slanja makedonskih partizana na Sremski front i zahtevi da se ide na Solun te suđenje pobunjenim vojnicima kao i dosuđene smrtne kazne nekim od njih, tumače se kao „žrtve komunizma“ (druga

epizoda). Definicija „suđeni za Makedoniju“ označava kategoriju ljudi koji su bili suđeni zbog makedonskih patriotskih stavova i poziva za „ujedinjenje“ Makedonije (prva, četvrta, peta, šesta i sedma epizoda). Pri tome „ujedinjenje“ se tumači kao patriotska i ispravna politika. I u ovom slučaju emotivni naboj i dramatičnost je prisutna u naraciji događaja u kojima su određeni broj ljudi postali žrtve tadašnje politike. Pri tome sami istoričari igraju sa emocijama i grade naraciju koja treba da stvara empatiju prema ideji makedonske nezavisnosti i „ujedinjenju“ Makedonije. Primera radi, u prvoj epizodi tvrdi se da je suđenje određenim grupama ljudi (pristalicama ideje za nezavisnu Makedoniju) jedini primer u svetu gde je svoja država sudila svojim ljudima samo zbog toga što su podupirali patriotske tradicije VMRO-a i zbog patriotizma. Ili, u sedmoj epizodi se tvrdi da je Makedonija jedina zemlja u kojoj ima manje Makedonaca nego u emigraciji. Što se tiče definicije komunizma očita je namera da se i u ovim dokumentarnim filmovima komunizam prikaže kao neprijatelj makedonskog naroda i kao loša pojava za makedonsku nacionalnu ideju, isključujući pozitivne modernističke i humanističke aspekte tog perioda i sistema.

Treba pomenuti da je komunizam poistovećivan i sa Jugoslavijom, pri čemu se, kao i u dokumentarnom filmu „Lideri Makedonije u komunizmu“, želi jugoslovensku ideju predstaviti kao neprijateljsku za makedonsku nacionalnu ideju. Pri tome selektivnost i frekvencija upotrebe naracije gradi ovaj mit žrtve. Primera radi, u prvoj epizodi preko izjave istoričara tvrdi se da je Makedonija bila žrtva jugoslovenske ekonomske politike, t.j. agrarne reforme i nacionalizacije, pri čemu se zaboravlja industrijalizacija i ekonomski rast koji je Makedonija ostvarila od 1945. do 1990. godine. Štaviše, korištenjem izjava nekih ljudi koji su bili suđeni u vreme socijalističke Jugoslavije, tvrdi se da je za razliku od Hrvatske i Slovenije koje nisu sprovele nacionalizaciju i agrarnu politiku, Makedonija to učinila. Isto tako, preko isticanja postojanja ideje za nezavisnu Makedoniju u vreme socijalističke Jugoslavije i tumačenja da je ona usko vezana sa idejom istorijskog VMRO-a gradio se mit političkog i istorijskog kontinuiteta, t.j. da je VMRO-DPMNE naslednica istorijskog VMRO-a.

Zaključak

Slična tumačenja i izrazito selektivni pristup su prisutni i u drugim dokumentarnim filmovima koji se odnose na socijalističku Jugoslaviju. Ono što je zajedničko kod svih dokumentarnih

filmova posvećenih socijalističkoj prošlosti je odsustvo kontekstualizacije, komparativni pristup, problematična prezentacija, t.j. snažna ispolitiziranost tumačenja istorije socijalističke Jugoslavije u kojoj se „komunizam“ isključivo predstavlja kao loša pojava i neprirodna i neprijateljska za makedonski narod i makedonsku nacionalnu ideju, ali i etnocentrizam. U fokusu dokumentarnih filmova je makedonski narod, a Albanci, Turci i pripadnici drugih zajednica nisu predmet interesa. Primera radi, u serijalu „Žrtve komunizma“ izuzev dvoje Albanaca komunista ne pominje si nijedan slučaj hapšenja ili suđenje nekom Albancu ili Turčinu zbog svojih političkih stavova ili slično u periodu od 1945. do 1990. Tu treba dodati da je u određenim epizodama korišten video i foto materijal koji ne odgovara ili ne potiče iz događaja i problema koji se obrađuju, kako bi se Jugoslavija pokazala u što lošijem svetlu, a makedonska republika kao neravnopravna federalna jedinica te makedonski narod kao narod koji je stradao za vreme Jugoslavije.

Šta može jedan gledalac da misli za Jugoslaviju nakon gledanja dokumentarnih filmova? Dve stvari su sigurne. Prvo, Jugoslavija je država u kojoj makedonski narod nije bio potpuno slobodan, a sama ideja Jugoslavije i socijalizma kao nepoželjna pojava i tuđa za makedonski narod. Ovo tumačenje, t.j. ovaj istorijski revizionizam, koji je počeo nakon proglašenja nezavisnosti, dobio je na intenzitetu u protekloj deceniji. Drugo, da se što više promoviše novi pogled i novo tumačenje istorije Makedonije, u ovom slučaju istorije socijalističke Makedonije, a sa time nametnuti novi istorijski narativ, koji treba zameniti stari koji je smatran kao veoma ideološki. Upravo mediji su bili najbolji način za širenje novog tumačenja prošlosti. Zbog toga su dokumentarni filmovi prikazivani u udarnim terminima na svim nacionalnim televizijama i često reprizirani po više puta u jutarnjim časovima, ali i noćnim satima. Dokumentarni filmovi su zatim prikazivani i na lokalnim televizijama i ponavljani nekoliko puta. Osim toga, na web stranici youtube postoji više kanala gde se pomenuti dokumentarni filmovi mogu gledati. Očito je da su makedonske političke elite shvatile veliki značaj medija u promovisanju njihovih politika ne samo u odnosu na ekonomiju i politički sistem, nego i u odnosu na reviziju tumačenja prošlosti i njeno iskorištavanje za unutrašnje i spoljne političke ciljeve. Slični trendovi su prisutni i u drugim državama na Balkanu gde su na vlasti desne populističke elite i gde se snimaju filmovi i dokumentarne serije iz „slavne“ prošlosti, a stara tumačenja se preispituju, što ukazuje na novi pristup tih elita u promovisanju istorijskog revizionizma.

